

Кхасраві О. З.,

аспірант кафедри адміністративного права
економіко-правового факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МІГРАНТ», «БІЖЕНЕЦЬ»,
«ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ», «ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА»

Анотація. У науковій статті розкрито зміст понять «мігрант», біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». Автор запропонував власні дефініції досліджуваних категорій. Наведено спільні та відмінні риси понять «внутрішньо переміщена особа» та «переселенець». Здійснено класифікацію внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, переселенець, міграція, внутрішнє переміщення, мігрант.

Постановка проблеми та мета статті. Досліджуючи категорію «внутрішнє переміщення населення», спостерігаємо ситуацію ототожнення та підміни таких понять, як «переселенець», «внутрішньо переміщена особа», а також родовидових – «біженець», «мігрант». Спробуємо розібратися в їх смислово-навантаженні та розмежувати їх.

Стан дослідження. Розкриття сутності, ознак, особливостей і видів міграційних процесів були предметом дослідження І. Василенка, І. Гарної, О. Кузьменко, Ю. Римаренко, М. Романюка, Н. Тиндик, С. Чехович, Т. Юдиної та ін.

Виклад основного матеріалу. М. Ніколайчук зазначає, що внутрішньо переміщені особи – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різномірні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища [1, с. 109].

Г. Гудвін-Гілл визначає внутрішньо переміщені осіб як осіб, які масово змушені раптово тікати зі своїх будинків у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і знаходяться на території власної країни [2]. Ототожнюючи поняття «внутрішньо переміщена особа» та «переселенець», автор зазначає, що фактично внутрішньо переміщені особи – це особи, які підпадають під визначення «вимушені переселенці», але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом [2].

В. Ісаєв зазначає, що переміщені особи – це переміщені, силоміць виселені або за розпорядженням влади переселені люди, яким загрожують військові дії або стихійні лиха, як-от: землетруси, повінь, аварія тощо [3].

Згідно з керівними принципами УВКБ ООН з питання переміщення осіб усередині країни, особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання через наявність або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон країни [4].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Водночас слід акцентувати увагу, що законодавець ототожнює поняття «внутрішньо переміщена особа» та «переселенець». Так, наприклад, у ч. 1 ст. 15 визначено, що фінансове забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб за допомогою бюджетних коштів здійснюється відповідно до бюджетного законодавства. Заходи щодо забезпечення прийому, проїзду, розміщення та облаштування вимушених переселенців є видатковими зобов'язаннями України та органів місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції щодо забезпечення соціальних прав і гарантій громадян України» [5, ст. 15].

У тексті «Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» визначено, що внутрішньо переміщеними особами є громадяни України, які вимушені були залишити все і виїхати в різні регіони нашої країни. Вони потребують допомоги – державної та недержавної, допомоги усіх небайдужих до цієї проблеми.

У словниковій літературі слово «переселенець» означає того, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь [5].

У ст. 2 Угоди про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям вимушеним переселенцем визнається особа, яка, не будучи громадянином сторони, що надала притулок, була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої сторони внаслідок вчиненого щодо неї або членів її сім'ї насильства, або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи у зв'язку і збройними і міжнаціональними конфліктами.

Особливості правової категорії «переселенець»:

1) переселенцями є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України;

2) будучи громадянами держави і залишаючись на її території, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава не може забезпечити такий захист. Тому надання допомоги таким особам з боку міжна-

родних органів може кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи держави;

3) набуття цього статусу є вимушеним кроком з боку суб'єкта;

4) ситуація характеризується тимчасовим чи постійним залиценням свого місця проживання;

5) ситуація виникає в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;

6) включає в себе різні категорії населення, а особливо до них, поза сумнівами, належать: люди з особливими потребами, люди похилого віку, особи, які не можуть самостійно пересуватися, самотні матері з дітьми;

7) обов'язкова наявність довідки про зміну місця перебування;

8) у держави виникає обов'язок здійснення обов'язкового соціального захисту даної категорії осіб;

9) задоволення основних потреб переселенців регламентовано законодавством і передбачає створення належних умов соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом, сприяння у працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, захист від дискримінації та примусового повернення, допомогу в добровільному поверненні.

Водночас *внутрішньо переміщена особа (переміщенець) характеризується такими ознаками:*

1) суб'єктом є громадянин України, іноземці та особи без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України;

2) відсутність факту перетинання державного кордону, при цьому відбувається перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць;

3) до їх числа належать різні категорії осіб, здебільшого це особи працездатного віку;

4) метою такої дії суб'єкта є підвищення соціально-культурного, фінансового, побутового рівня та умов життя, захист свого життя та життя близьких;

5) може здійснюватися як на добровільних засадах, без будь-якого тиску ззовні, так і за наявності негативних життєвих обставин, що примушують особу змінити своє місце проживання;

6) у разі добровільного переміщення може не потребувати юридичного оформлення свого статусу, тобто отримання відповідних довідок.

Однак варто акцентувати увагу, що добровільно внутрішньо переміщені особи, які зареєстровані в іншому, ніж фактичне, місці проживання та роботи, населеному пункті, не можуть повністю користуватися соціальними послугами та послугами з охорони здоров'я, які надаються за місцем офіційного проживання громадянина. Водночас, якщо внутрішнє переміщення особи відбувається у примусовому порядку або у зв'язку з виникненням ситуації, що загрожує життю і здоров'ю як самої особи або/чи його близьких, то особа потребує довідку про зміну місця перебування.

Вимушені внутрішньо переміщені особи (переселенці) принципово відрізняються від добровільних, дії яких спрямованих на покращання матеріального та соціального становища, тим, що, навпаки, подібні дії спричиняють втрату соціального статусу та руйнування добробуту переселенців.

Отже, з вищевказаних особливостей, на нашу думку, очевидно, що поняття «внутрішньо переміщена особа (переміщенець)» і «переселенець» співвідносяться між собою як рід та вид. Можна говорити і про те, що правова категорія «внутрішньо переміщена особа» є ширшою за змістом і містить у собі підвид «переселенець», однак у цьому разі звертаємо увагу безпосередньо на фактор добровільності та примусовості, що спонукав суб'єкта до зміни місця постійного проживання. Саме тут необхідно акцентувати увагу на вживанні терміну «постійне місце проживання», а не «попереднє», оскільки в разі невимушеного (добровільного) переміщення особа може і має право змінювати своє місце перебування.

Вважаємо, що *переміщенець (добровільно внутрішньо переміщена особа) – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яка добровільно залишила своє місце проживання у результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.*

Водночас, на нашу думку, *переселенець – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яка примусово залишила (покинула) своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.*

Наступні правові категорії, зміст яких ми розкриємо, – це «мігрант» і «біженець».

Одними з найчисельніших суб'єктів, учасників процесів переміщення є мігранти (від лат. *migrans, migrantis* – «переселенець; той, хто переселяється») – особи, котрі здійснюють міграцію, тобто перетинають державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання назавжди або на певний час [6, с. 130].

Розглянемо етимологію правового поняття «мігрант». У словниковій літературі слово *migrant* в прямому значенні означає «кочівник», «перелітний», «переселенець» [7, с. 469]. Мігранти могли переміщатися як між кордонами різних країн, так і між територіями однієї держави.

І.К. Василенко у своїй дисертаційній роботі зазначає, що слово «мігрант» у російській та українській мовах почало застосовуватися як самостійний термін для позначення всіх осіб, що переміщуються.

Одним із перших документів, у якому був використаний термін «мігрант», є Конвенція про працівників-мігрантів № 97 від 01.07.1949 р., яка набула чинності 22.01.1952 р. У ст. 11 надається така дефініція: «1. Відповідно до мети цієї Конвенції термін «працівник-мігрант» означає особу, яка мігрує з однієї країни в іншу з наміром отримати роботу інакше, ніж власним коштом, і охоплює будь-яку особу, котра визнається відповідно до закону як працівник-мігрант».

У статті 11 Конвенції про зловживання в галузі міграції та про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення надається таке визначення: працівник-мігрант означає особу, яка мігрує або мігрувала з однієї країни до іншої з метою одержання будь-якої роботи, окрім як власним коштом, і є будь-якою особою, котра законно в'їхала в країну як працівник-мігрант». Тобто в можна сказати: по-перше, суб'єктом може бути як громадянин країни (внутрішня міграція), так і іноземець чи особа без громадянства; по-друге, метою такого

переміщення є покращення свого соціально-економічного становища.

Те ж стосується і визначення «мігрант», яке наведено в Європейській конвенції про правовий статус працівників-мігрантів, де під цим поняттям пропонуємо розуміти громадянина однієї країни, що перебуває й працює в іншій.

Дещо звужене визначення поняття «працівник-мігрант» надається у ст. 2 Міжнародної конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їх родин та означає «особу, що буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він або вона не є». З приводу запропонованого зауваження можна не погодитися, адже як у теорії, так і в міжнародній практиці мігранта визначають як особу, яка переміщується (переселяється) як всередині країни, так і за її межі.

Варто акцентувати увагу, що в чинному українському законодавстві законодавцем не визначено поняття «мігрант».

У положеннях Угоди про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям зазначено, що біженцем визнається особа, яка, не будучи громадянином сторони, що надала притулок, була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої договірної сторони внаслідок вчиненого щодо нього або членів його сім'ї насильства, або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки переслідування за ознакою расової або національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи у зв'язку зі збройними і міжнаціональними конфліктами. Біженцем не може визнаватися особа, яка вчинила злочин проти миру, людяності або інший умисний кримінальний злочин.

У Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначено, що біженець – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Як слушно зазначає С.М. Стешенко, мігрант суттєво відрізняється від біженців, шукачів притулку, вигнанців та інших осіб, які були змушені залишити країни свого походження чи перебування через обставини, що загрожували особистій безпеці як їх самих, так і членів їх родин, і навіть через обставини, що створювали небезпеку самому життю певної особи чи осіб [8, с. 234].

Водночас різниця між мігрантами та біженцями полягає в тому, що, по-перше, мігрант може переміщатися як в середині країни, так і поза її межі; по-друге, підставою зміни постійного проживання може бути отримання освіти (навчання), медичної допомоги, зміна місця роботи тощо; по-третє, суб'єктом може бути як громадянин України, так і іноземець, особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України.

Щодо біженця, то, по-перше, ним може бути лише іноземець та особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України; по-друге, суб'єкт змінює по-

стійне місце проживання внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань; по-третє, обов'язково перебуває за межами країни своєї приналежності та не може користуватися її захистом або за межами країни свого попереднього постійного проживання.

При цьому в категорії «біженець» слід виокремлювати такі підвиди, як «особи, які потребують тимчасового захисту» та «особи, які потребують додаткового захисту».

Висновки. Отже, розглянувши поняття та характерні риси таких понять, як «мігрант» та «біженець», ми визначили, що за своїм смисловим навантаженням вони є різновекторними. Єдине, що можна виділити як спільне, – це можливість переміщення через зовнішній кордон держави, у цьому разі мова йде про зовнішню (міжнародну) міграцію. Правові поняття «мігрант» і «внутрішньо переміщена особа» та, у свою чергу, поняття «внутрішньо переміщена особа», «переселенець», «переміщенець» співвідносяться між собою як рід та вид або як ціле та частини.

Значимо, що поняття «внутрішньо переміщена особа» є першоосною (загальним поняттям), а поняття «переміщенець» та «переселенець» – її складники, які наділені власними особливостями, і їх синонімізація є неправильною. Втім, якщо говорити про підвид поняття «внутрішньо переміщена особа» – «переселенець», – то можна провести паралель із поняттям «біженець» у частині підстав, які спонукають суб'єкта до зміни постійного місця проживання: обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи, політичних переконань; уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Таким чином, поняття «мігрант» і «біженець» є паралельними правовими категоріями, тоді як поняття «внутрішньо переміщена особа», «переселенець», «переміщенець» – родовидовими.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що внутрішнє переміщення населення можна поділити на групи:

- 1) залежно від часового періоду: а) маятникова; б) переселенська;
- 2) залежно від тривалості: а) постійна; б) тимчасова;
- 3) залежно від волі суб'єкта: а) переміщенець (добровільна); б) переселенець (примусова);
- 4) залежно від соціального статусу суб'єкта: а) діти; б) підлітки; в) студенти; г) працівники; д) пенсіонери;
- 5) залежно від територіальних меж: а) міжмісцева; б) регіональна.

Література:

1. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population / M. Nikolajchuk // *Rehional'na ekonomika*. – Vol. 3. – № 37. – 2005. – P. 105–112.
2. Гудвін-Гілл Г. Статус біженця в міжнародному праві / Г. Гудвін-Гілл. – М., 1997. – С. 314–315.
3. Isajiw W., Boshyk Yu., Senkus R. (eds). *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, Edmonton, 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Переміщені_особи.
4. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>.
5. Словник української мови : в 11 томах. – Том 6. – К., 1975. – С. 273.

6. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). Енциклопедія / [упоряд. Ю. Римаренко]; за ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.
7. Мюллер В. Англо-русский словарь. 53000 слов / В. Мюллер. – Изд. 17-е, испр. и доп. – М.: Рус. яз., 1977. – 888 с.
8. Стешенко В. Попередження злочинності мігрантів, біженців та шукачів притулку на території України / В. Стешенко // Збірник наукових праць Харківського Центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – 2003. – № 7. – С. 233–253.

Кхасрави О. З. Соотношение понятий «мигрант», «беженец», «переселенец», «внутренне перемещенное лицо»

Аннотация. В научной статье раскрыто содержание понятий «мигрант», «беженец», «переселенец», «внутренне перемещенное лицо». Автором предложены соб-

ственные дефиниции исследуемых категорий. Приведены общие и отличительные черты понятий «внутренне перемещенное лицо» и «переселенец». Осуществлена классификация внутренне перемещенных лиц.

Ключевые слова: внутренне перемещенное лицо, переселенец, миграция, внутреннее перемещение, мигрант.

Khasravi O. Correlation of concepts “migration”, “refugee”, “migrant”, “internally displaced person”

Summary. In this article the scientific meaning of “migration”, “refugee”, “migrant”, “internally displaced person”. The author offered their own definitions of categories studied. An common features concepts of “internally displaced person” and “settler”. Classification of internally displaced persons.

Key words: internally displaced persons, migrant, migration, internal displacement.